

Od Čakovca do Izraela - Godine dobra, godine zla.

„U teškim vremenima dobri ljudi postaju još bolji, a loši još gori“, kazala je u razgovoru sa književnikom Danilom Kišom, jugoslovenska Jevrejka sa izraelskom adresom – Eva Nahir Panić. Iz susreta sa Kišom, krajem osamdesetih godina prošlog veka, nastala je televizijska emisija „Goli život“ u kojoj su o životu u predratnoj Jugoslaviji, Holokaustu, nastanku nove države i ličnom stradanju, govorele Eva Nahir Panić i Ženi Jovanka Lebl.

Sećanja na godine dobra i zla danas su jednako živa i potresna. O njima sa puno emocija, ali bez suviše patetike, svedoči devedesetpetogodišnja Eva Nahir Panić. Rođena je 1918. godine kao Eva Kelemen u Čakovcu u Hrvatskoj, odrasla u uglednoj i imućnoj jevrejskoj porodici, vaspitavana po strogim nazorima građanskog društva. Detinjstvo u međimurskoj varošici bilo je ispunjeno ljubavlju, bezbrižnim odrastanjem uz roditelje i dve starije sestre. Uz mađarski jezik, koji je bio poput maternjeg, Eva je vrlo rano naučila nemački, a hrvatski nešto kasnije. Nastavljajući porodičnu tradiciju upisala je trgovačku školu u rodnom gradu i sa nepunih 17 godina upoznala Radoslava Radeta Panića (1915), Srbina iz Varvarina, koji je kao oficir kraljevske vojske službovao u Čakovcu. Susret i venčanje sa Radetom Panićem spasiće je tragične sudbine koja je zadesila većinu jugoslovenskih Jevreja i obeležiti život u posleratnoj Jugoslaviji. Za ljubav Jevrejke i Srbina razumevanje nisu imali ni okruženje ni porodica. Rade Panić prekomandovan je u Skoplje, u najudaljeniji garnizon, bez dozvole vojnih vlasti da se oženi Jevrejkom. Ipak, sa navršениh 26 godina, stekao je čin poručnika, a time i šansu da zatraži žvaničnu dozvolu za stupanje u brak. „Moj otac je ponudio ađutantu ministra vojnog veliki novac da mu ovaj podmetne našu molbu, a da ne opazi šta je tačno potpisao. Uspeo je, i tako smo Rade i ja dobili dozvolu da se uzmemo 1940. godine. Uz venčani list, moj suprug je zatražio premeštaj u Zemun na mesto instruktora u konjičkoj školi. Ubrzo smo počeli zajednički život. Sreća je, međutim, kratko trajala jer je posle samo nekoliko meseci počeo Drugi svetski rat. Rade i ja smo se ponovo razdvojili“, priseća se Eva.

Majčin prsten spasio živote

Na savet oca "da se protiv fašizma mora boriti" priklonila se Pokretu otpora, iščekujući vesti o suprugu kojeg su na početku okupacije zarobile ustaše. Skokom sa drugog sprata zatvora u blizini Bjelovara, Rade Panić uspeo je da se domogne slobode, i iako teško povređen, stigao je u Zemun u maju 1941. godine. "Povređenog supruga sam pronašla u Zemunu. Uspela sam da tokom jedne noći uđem u kuću u kojoj smo Rade i ja stanovali pre rata i ponesem nakit moje majke. Kada smo stigli do Beograda, na Zelenom vencu sam ušla u jednu kafanu i zamolila seljaka da mi za dijamantski prsten proda jednu čezu i konja, kako bih Radeta mogla da otpremim u selo. Tamo smo ga, svekrva i ja, lečile nekoliko nedelja, i u junu se već sasvim oporavio. Kada su tim krajem prošli prve partizanski odredi, povezali smo se sa njima. Krajem 1943. godine četnici Draže Mihailovića zatražili su od Radeta da im se priključi i razvede od supruge Jevrejke, uz obrazloženje da su svi komunisti Jevreji, poput najpoznatijeg komunista Moše Pijade. Saopštio im je da će me navodno poslati kod roditelja u Mađarsku i tako sam se sklonila u Užice, na slobodnu teritoriju, a Rade je otišao u Beograd i povezo se sa partizanskim pokretom. Dobio je zadatak da nastavi kontakte sa pokretom Draže Mihailovića i dokopa se spiskova sa imenima članova i simpatizera NOB-a koje su četnici redovno dostavljali Nemcima. Rade i ja smo, na taj način, uspeali da izradimo 1500 „objava“ za izlazak iz Beograda ljudima sa tog spiska. Svi oni su uspeali da napuste grad na vreme i priključe se Partizanima, a mi smo uspešno obavili zadatak – spasili smo živote 1500 ustanika". 1944. godine u nacistički logor Aušvic odvedeni su Evini roditelji Ema (1879) i Bela (1874) Kelemen, odakle se nikada nisu vratili.

Posleratne godine

Kraj rata Eva i Rade Panić dočekali su u Beogradu, gde se im 1945. rodila ćerka Tijana. Nastanili su se u centru prestonice, u Kosmajskoj ulici broj 34. Prvih godina po oslobođenju, Rade Panić službovao je u Odeljenju unutrašnjih poslova, a potom imenovan za instruktora konjičke milicije. Taj posao je obavljao do 1951. godine. „Živeli smo veoma skromno od Radetove plate, jer nisam bila zaposlena. Iako smo, za razliku od drugih, imali pravo da koristimo robu iz državnih magacina, uglavnom nismo imali novca da podignemo sva sledovanja, pa sam sa prijateljicom Mirom Carin formirala

zajedničko domaćinstvo. Oktobra 1951. godine, Rade se prilikom pada sa konja teško povredio i odsustvovao sa posla. Nekoliko dana kasnije, 13. oktobra, stigao mu je poziv od generala Drulovića, komandanta Milicije. Otišao je na razgovor u Ministarstvo i više se nikada nije vratio. Tada sam ga poslenji put videla. "Bile su to godine kada nije bilo nevinih. Politički sukob Tito – Staljin, u svetlu Rezolucije Informbiroa, koštao je života mnoge Jugoslovene. Pod sumnjom da je deo informbiroovske propagande, vojne vlasti su uhapsile Radeta Panića. Bez istrage i suđenja, optužen je da je ruski špijun, i kao takav, opasan po državu.

„Narednog dana do mene je došao neki čovek u crnom kožnom kaputu i saopštio da je moj suprug izvršio samoubistvo u zatvoru. Posle vrlo neprijatnog razgovora, odvezao me je u Vojnu bolnicu, gde mi je ponovljeno da je Rade uhapšen po prijavi nekoga iz Vojne kontraobaveštajne službe. Zatražili su da ga se javno odreknem kao izdajnika. Rekli su da će to biti objavljeno sutradan u „Borbi“ – a ja ću biti slobodna. Odbila sam i prkosno rekla da moj suprug nikada nije bio narodni neprijatelj i da ga se nikada neću odreći.

– Dobro, onda idete u zatvor, a Vaša Tijana će ostati na ulici! – zapretili su. Ostala sam pri svojoj odluci i ubrzo se našla iza rešetaka, u istražnom zatvoru na Obilićevom vencu – svega nekoliko metara od stana u kom smo živeli.

Posle šest meseci provedenih u istražnom zatvoru na Obilićevom vencu, Eva Panić je sa još 17 žena odvedena u logor na ostrvu Sveti Grgur. U zloglasnom radilištu na Jadranu, kako su ženski logor nazivale tadašnje vlasti, provela je narednih 19 meseci. Ponižavanja, fizičko maltretiranje i surove metode reedukacije kažnjenica, bile su svakodnevnica stotinama žena zatočenih u bespuću Kvarnerskog zaliva. „Tijana je ostala potpuno sama. Bez oca koji je bio nevino optužen, i majke koja je bila daleko. Tek posle godinu dana dobila sam prva Tijanina pisma. Imala je svega sedam godina. Pisala je i crtala, a ja nisam mogla da joj napišemono što sam želela. Prolazili su meseci, a odvojenost od ćerke sve sam teže podnosila. Živela je kod moje sestre Klare u Lendavi u Sloveniji. Posle 26 meseci provedenih u istražnom zatvoru i logoru, na slobodu sam puštena 29. novembra 1953. godine. Ponižena i nesrećna, bila sam bez posla, novca i stana i još dugo nisam mogla da primim Tijanu nazad, jer nisam imala kud. Dane sam provodila u stanu svoje prijateljice, a noću spavala na podu, jer kreveta nije bilo. Uprkos

svemu, bila sam uporna da dokažem da je Rade nevin stradao. Zatražila sam i dobila na uvid predmet svog supruga i u dosijeku jasno videla da je Panić bio nevin. Potkazao ga je pukovnik KOS-a Milenko Nikitović, koji je kasnije, zbog lažnog prijavljivanja, osuđen na 18 godina zatvora. Iako sam bila slobodna, teški dani su tek dolazili. "Posle nekoliko turobnih godina u Jugoslaviji, Eva Panić napustila je Beograd i nastanila se u kibucu Shaar Hamasqim u Izraelu, gde je upoznala svog budućeg supruga Mošu Nahira.

Goli život Danila Kiša

Večito radoznalog Danila Kiša, krajem osamdesetih godina prošlog veka, put je odveo u Izrael. Susret sa Evom Hanir Panić i Ženi Jovankom Lebl, otvorio je oči jugoslovenskoj javnosti. Inspirisan sudbinama dveju jugoslovenskih Jevrejki, nekoliko godina kasnije snimio je televizijsku emisiju „Goli život“ – prvo živo svedočanstvo žena – zatočenica komunističkih logora u Jugoslaviji. „Sećam se da je bila subota kada me je Kiš posetio. Naš razgovor je trajao nekoliko sati, on je neprestano postavljao pitanja – nije dozvoljavao nikome da nas prekida. Za mene, kao i za njega, taj susret bio je veliki događaj. Kada je 1989. godine u Jugoslaviji prikazana Kišova emisija „Goli život“ bila je to prava senzacija. Novine su pisale: Eva je otvorila Pandorinu kutiju! Ja sam samo želela da svi saznaju kako je moj suprug nastradao. Nisam ga zaboravila. Nikada ga nisam prebolela.“ – kaže Eva Nahir Panić.

Eva Nahir Panić danas živi u Izraelu.

(Biografija Eve Nahir Panić biće sukoro objavljena u knjizi "Eva")

Autor: Dane Ilić